

Ahlâk Felsefesi Bağlamında Müeyyide Çeşitleri

Types of Sanctions in the Context of Moral Philosophy

MİRPENÇ AKŞİT

Iğdır University

Received: 16.10.2025 | Accepted: 29.12.2025

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of the concept of sanctions from the perspective of moral philosophy, examining their role in regulating both individual and societal behavior. Social sanctions function to uphold societal norms, while religious sanctions guide individuals through awareness of divine accountability and the afterlife. Legal sanctions, rooted in state authority, ensure social order and justice, whereas conscience-based sanctions shape behavior through the individual's internal moral compass. Political and professional sanctions foster compliance and responsibility within bureaucratic, administrative, and professional contexts, while familial and natural sanctions regulate behavior in domestic and natural relationships. The distinctive contribution of this study lies in its inclusion of political and professional sanctions, thereby integrating all types of sanctions within a single, cohesive framework. It highlights the interconnectedness of various sanctions and their critical role in promoting both individual virtue and societal stability. Ultimately, the article underscores the significance of sanctions in sustaining moral and social order. This article is shaped by summarizing, from a deontological perspective, the importance of sanctions in maintaining moral and social order and by outlining the various types of sanctions.

Keywords: Sanction, types of sanctions, morality, individual.

Giriş

Müeyyide, insanın kurallarla düzenlemeye çalışmış eylemleriyle ilgili başkalarının gösterebileceği maddi veya manevi tepkisel edinimleridir. Müeyyide, ancak toplumsallaşma süreciyle birlikte anlam ifade eder. Toplumsallaşmadan dolayı ahlâkî alanda yapılması gereken bir davranışta eksiklik ortaya çıktığında, bu eksikliğin giderilmesi sebebiyle bir uyarı veya çaba kendiliğinden ortaya çıkar. Bu noktada müeyyideden söz etmek mümkündür. Bu bakımdan müeyyide, esas itibarıyla sosyal bir nitelik taşır. Müeyyidenin sosyal olduğunu söylemek insan hayatının dışsal ilişkilerinden tamamen bağımsız olmasının ahlâkî bir sorun teşkil etmediğini kabul etmek anlamına gelir. Aslında bu durum, doğrudan doğruya makuliyet kavramıyla ilintilidir. Makuliyet, insanın özünü (yani onu bağımlılık ilişkileri içinde, bu ilişkilerin bilincinde olarak ve haklarını teslim ederek koruyan yönünü) kapsadığından zorunlu olarak dış dünya ile bir bağ kurmayı zorunlu kılar. İnsanın diğer insanlarla, onları korumaya yönelik bir bağ kurması onun özünü zenginleştirilmesiyle yakından ilişkilidir. Bir kişi çevresindekilerin varlığını göz ardı ederek zarar verdiğinde ve buna engel olunmadığında, bunun bedeli olması insan varoluşunun korunması için gereklidir (Görgün, 2017, s. 132).

İnsanın birtakım fiilleri yapmasına vasıta olan yapılar ve toplumsal heyetler, insanî tercihi mümkün ya da zorunlu kıldığı ölçüde o fiilin yapılmasını vasat oluşturmurlar ve fiilin uygunluk ölçütlerini belirlerler. Örneğin biz siyasî bir mensubiyetten dolayı oy kullanırız. Bu mensubiyetlerimiz yani bir fiili yapmamıza vasıta olan durumlar aynı zamanda o fiilin yapılmasının vasıtasını oluşturmurlar. O halde birinci aşamada müeyyidenin imkânı tam da fiili yapmayı mümkün kılan şeydir. Müeyyidenin zorunluluğu ise fiili yapmayı mümkün kılan şeyin aynı zamanda fiili yapmaya vasat oluşturmalarıdır. Çünkü müeyyidesi olmayan bir vasat, vasat olma işlevini sürdüremez. Fiilin, faile nispetle aracı olmayan bir şey, müeyyideye imkân sağlayamaz. Dolayısıyla vasıtalı fiillerde müeyyidenin imkânı tamamen vasıtanın o vasatı oluşturmaya bağlıdır. Müeyyidenin zorunluluğu ise vasıtanın uygunluk ölçütlerini belirlemesine ihtiyaç duyar. (Türker, 2017, s. 14). Şayet birey belirli bir dine mensup ise yani metafizik tasavvuru belirli bir din ile elde ediyorsa müeyyidenin en belirgin hali pişmanlık ve tövbedir. Fakat böylesi bir dinî kavrayış yok ise kişinin zihninde doğrudan fiilin müeyyidesi salt pişmanlık

olabilir. Vasitasız bir filde müeyyide kişinin iyilik ve kötülük kavrayışına bağlı olarak pişmanlık duyması ve kendisine çeki düzen verme çabası olabilir. Vasitasız filin müeyyidesi; mutluluktan yoksunluk, dinginlik ve sükûnetin yitimi olarak da görünür. Vasıtalı fiillerde ise müeyyidenin vasıtanın oluşturduğu vasata bağlı olarak çok geniş bir alanı vardır. Örneğin vasıta devlet ise ahlâkın müeyyidesi tamamen hukukîdir. Dolayısıyla hukukî olan aynı zamanda ahlâkî olandır. Vasıta herhangi bir toplumsal organizasyon ise bunların müeyyidesi tamamen vasıta tarafından belirleneceği için vasıtanın ölçeğine ve durumuna göre tayin edilir (Türker, 2017, s. 16).

Mükellefiyet, mesuliyet ve müeyyidenin ahlâk idesinin doğal bileşeni olduğu almana gelir. Nitekim pek çok düşünür bu hususları birbirleriyle ilişkilendirerek; toplumsal hayatın devamının sorumluluk ve müeyyidelerde düğümlendiğini savunmuştur. Öyle ki müeyyide, gücünün esasen sorumlulukla ilgili olduğunu, sorumlulukların ise müeyyideyi gerektirdiğini ifade etmişlerdir. Bu nokta da dikkat çeken dinî ahlâklar hiç kimsenin kendi vicdanının özel onayı ile yaşamayacağını, aklın da ahlâkî hayat bakımından yükümlü kılınma şartı olduğu için otorite olamayacağını iddia etmiştir. Bu, tüm insanların davranışlarında içeriğine göre ahlâkî müeyyidelere ihtiyaç duyduğu gerçeği olarak yorumlanmıştır. Bu ihtiyacın yani bu boşluğun bireyi aşan bir güç tarafından bir şekilde giderilmesi umulmuştur (Türer, 2017a, s. 53). Ahlâkî eylemler, bireyin iktidar ve iradesiyle ortaya çıkar gibi görünse de aslında ahlâkî öznenin kendisini bu eylemleri yapmaya mecbur eden bir baskı altında hissetmesiyle şekillenir. İnsan, yaşamı boyunca iyiliklerde bulunmaya ve kötülükten kaçınmaya içten bir zorunluluk hisseder. Şartların gereği bu sorumlulukları yerine getirmediğinde ise bu davranışlarının bir tepkiyle karşılaşacağını bilir. İşte bireyi bu şekilde davranmaya yöneltten güç, ahlâkî müeyyide olgusunu oluşturur (Çağrı, 2017b, ss. 133-136).

1. Müeyyide Ahlâk İlişkisi

Ahlâkî müeyyideler, ahlâkî eylemi/ erdemi bizatihi temin edemez ama onun oluşmasına yardım eder. İlk bakışta ahlâkî eylemin doğrulama ya da yanlışlanmasının nedeni gibi gösterilse de müeyyide, eylem ve eylem için ikna edici bir sebep değildir olsa olsa düzenleyici bir nedendir. Bu yüzden müeyyide ile erdem arasında mükemmel bir homojenlik olduğu görülür. Birinin diğerini gerektirmesi doğal ve mantıkî kabul edilir (Türer, 2017aa, s. 47). Bir otoritenin emirlerinin yerine getirilmesine veya getirilmemesine

karşılık olarak ortaya çıkar. Yani emre karşılık olumlu veya olumsuz bir sonuca uygulanır. Müeyyide, yukarıda vasıta ile ilişkili olarak kavramsal çerçevesini izah ettiğimiz gibi; umumiyetle insanı bir iş yapmaya veya terk etmeye zorlayan bir güç anlamına gelmektedir. Ahlâkî müeyyide ise ahlâk kânununun, ahlâkî fâil olan insanı, vazifelerini yerine getirmeye zorlayan gücü demektir. Müeyyide, insanı ahlâkî vazifeler ifaya özendirir veya zorlar. Zira insan sadece akıl ve irade varlığı değil aynı zamanda duygusal bir varlıktır. Salt akılcı ve biçimci ahlâk teorilerinin eksiklerinden biri, insanın duygusal yönünü yeterince önemsememeleridir. Bu nedenle ahlâkî çelişkisiz ama zevksiz bir yük gibi göstermektedirler (Çağrıncı, 2017b, ss. 157-158). İnsana ait bir eylemin ahlâk bakımından bir değer ifade edebilmesi için belirli koşulların oluşması gerekmektedir. Bu koşullardan birincisi, eylem bireyden kaynaklanıp çıkması gerekmektedir. İkinci koşul ise bireyin eylemi niyetli yani bilinçli ve maksatlı yapmasıdır. Üçüncüsü de bireyin eylemi iradeli ve seçmeli bir tarzda gerçekleştirmiş olmasıdır. Aynı zamanda ortaya konulan eylem, değerlendirilebilir, yani yargılanabilir olmalıdır (Sünter, 2018, s. 317). Hayata hâkim olmak isteyen bir ahlâk sistemi insanın akli yönü ile duygusal yönü arasında bir uyum ve ahenk kurmalıdır. Duygularımız, lezzeti arzular ve elemiden nefret eder. Ahlâk ise fazilete karşılık lezzet ve rezilete karşılık elem va'detmek sūratıyla insanı hayır işlemeye özendirir ve şer işlemekten vaz geçirir. Ahlâkın en önemli ilklerinden biri adalettir. Adalet ise ancak vazifeyi yerine getirene mükâfat, ihmal edene de ceza uygulamak sūratıyla gerçekleşir. Dolayısıyla, Müeyyidenin bulunmadığı bir ahlâk anlayışında adaletin nasıl gerçekleşeceğine dair bir açıklama yoktur (Çağrıncı, 2017b, ss. 157-158). Ahlâk, pratik felsefe disiplinleri içerisinde tümel olanı ifade eder. Diğer deyişle klasik felsefî ilimler hiyerarşisindeki işlevleriyle düşündüğümüzde bütün felsefî ilimler içinde metafizik ve fizik disiplinleri içinde teorik fizik hangi konuma sahip ise ahlâk da insan iradesiyle meydana gelen varlık alanını konu edinen bütün disiplinlere nispetle aynı konumda bulunur (Türker, 2017, s. 11).

Ahlâkî müeyyide, kişinin kendi özgür iradesine dayanmaktadır. Zorunluluğu ise o fiilin bizatihi yapılmış olması yani fiile iyi ve kötü değerlerinin katılmış olmasıdır. Ahlâk, sorunların çözümüne sorun tipine bağlı olarak dolaylı katkı sağlamaktadır. Öncelikle kişilerin ahlâklı olmaları ve sorumluluk ilkesiyle hareket etmeleri, sorun çözme bilincini geliştirmektedir.

Bu bilinç kurumlaşmış sorun kaynakları karşısında tavır almayı gerektirmektedir (Bıçak, 2017, s. 98). Müeyyidenin genel tanımından daha özel biçimi tekrarlayacak olursak; görürüz ki ahlâkî müeyyide, “*ahlâk kurallarının, ahlâkî fail olan insanî vazifelerinin yerine getirmeye zorlayan ya da özendiren güç*” (Çağrı, 2014a, s. 173) demektir. Çağrı’ya göre ahlâkî vazifenin olmazsa olmaz üç gereği vardır: Yükümlülük (mükellefiyet), sorumluluk (mesuliyet), (müeyyide)’dir. Ona göre müeyyidesiz bir ahlâkın geçerliliğinden söz edilemez ve müeyyidenin varlığı ahlâkî vazifenin genellik ve mecburilik ilkelelerinden güç alır (Çağrı, 2014a, ss. 173-175). Ahlaklı olmanın müeyyideleri (yani geniş, dolaylı veya dışsal anlamda ahlâkî müeyyideler) oldukça fazladır. Onlar içten dışa doğru sayılacak olursa; sosyal müeyyide, dinî müeyyide, hukukî müeyyide, vicdanî müeyyide, ailevi müeyyide, meslekî müeyyide, siyâsî müeyyide, tabii müeyyide, tarihsel müeyyide gibi çeşitli müeyyidelerdir. Bu müeyyide çeşitlerinden sosyal müeyyideye ilk kapsamlı müeyyide olarak ele alınabilir.

2. Sosyal Müeyyide

İnsan kavramının kökenini oluşturan “üns” kelimesi, “birlikte yaşamak” anlamıyla insana dair toplumsal yönü hatırlatır. Nitekim ahlâkî erdemler de yalnızca insanın bir topluluk içinde yaşaması hâlinde anlam kazanır. İnsan tek başına yaşarken erdemli olamayabilir. Çünkü iyilik ya da kötülük yapabileceği bir muhatap yoktur. İnsan, sosyal bir varlık olduğunda, toplum içinde başkalarına karşı uyması gereken birtakım ilkeler ortaya çıkar. Bu ilkeler sosyal ahlâk olarak adlandırılır. Toplumsal ahlâkın temellerinde din, ahlâk ve hukuk birbirleriyle bütünleşir ve birbirini destekler. İnsanı, ahlâkî davranış konusunda dikkatli olmaya sevk eden önemli müeyyidelerden biri sosyal müeyyidedir. Hiç kimse, ahlâka aykırı bir davranışta bulunurken “başkaları ne der?” Düşüncesinden tamamen uzak kalmaz. Gözden düşmek, itibarını yitirmek, kötü şöhret kazanmak, ayıplanmak, hor görülme veya alaya alınmak gibi durumlar, kişinin sosyal çevresini kaybetme endişesini doğurur. İşte bu korku insanları en fazla etkileyen ve toplumsal düzenin sürdürülmesinde önemli rol oynayan sosyal müeyyidelerden biridir (Güngör, 2010, s. 148). İslam dinî ve ahlâkında toplumsal müeyyide, dinin en bilinen ilkelerinden biri haline getirilmiştir. Gazzâlî’ye göre insan tabiatı gereği kınanmak istemez; darbe bedene acı verdiği gibi kınama da ruha acı verir (Gazzâlî, 2021, s. 276). Bir insanın ahlâkı yalnızca

kendisini ilgilendiren bir mesele olsaydı, toplumun onun ahlâkî tutumu karşısında kayıtsız kalması beklenebilirdi. Ancak fazilet veya rezilet türünden her ahlâkî davranış, az ya da çok toplumsal sonuçlar doğurur. Bu nedenle toplum, söz konusu davranışa olumlu ya da olumsuz bir tepki gösterir. Çağrıcı'ya göre İslâm ahlâkî, bireysel hak ve özgürlüklere saygı göstermeyi esas almakla birlikte, kötülükler karşısında toplumun pasif kalmasını ve adalet idealinin aşırı bir liberalizm anlayışına feda edilmesini kabul etmez (Çağrıcı, 2017b, s. 170).

Bireyler yalnızca kendi vicdanlarının ve ahlâkî değerlerinin değil aynı zamanda içinde bulundukları sosyal çevrelerin ve toplumsal beklentilerin de etkisi altındadır. Bu çok boyutlu etki alanı sosyal müeyyide kavramı üzerinden değerlendirildiğinde toplumsal düzenin sürdürülmesi ve bireylerin doğru yolu seçme sorumluluğunu üstlenmesi açısından önemli bir rol oynar. Hilmi Ziya Ülken'in ahlâkî müeyyide anlayışı da bu bağlamda bireyin tamamen özgür gibi görünen eylemlerinin aslında toplumsal, ahlâkî baskıların etkisi altında gerçekleştiğini vurgulayan önemli bir yaklaşımı temsil eder. Çünkü insan yalnızca şahsi bir varlık değil aynı zamanda toplumsal yapının bir parçası ve inanç sistemlerinin bir öznesidir. Bu bağlamda bireyin değerler alanındaki yolculuğu sübjektif inançlardan başlayarak toplumsal normlara ve objektif değerlere yönelir. Bu geçiş ahlâkın özünde toplumu inşa etmeyi ve toplumsal dönüşüm süreçlerini etkilemeyi amaçladığını ortaya koyar. Ahlâkî yolculuk, bireyin yalnızca kendisine değil tüm insanlık ailesine karşı sorumlu bir varlık haline gelmesine de zemin hazırlar. İyi ve kötü kavramlarının toplumsal ve kültürel deneyimlerde nasıl içselleştirildiği ahlâkî dönüşümün yönünü belirler (Türer, 2017ab, ss. 41-46). Toplumsal yapı, düşünölmüş olanın somutlaştırılmasıdır ve yapı olarak tezahür ettiği sürece de daima bir veya birden çok bireye ait bir düşöncenin araçsallaştırılmasını ifade eder. Dolayısıyla toplumsal yapılar değer üretme özelliğine haiz değildir, sadece iyilik ve kötölük hakkındaki toplumsal uzlaşya veya topluma kabul ettirilmiş olan önermelere bağılı olarak bunun uygunluk ölçütlerini belirlerler. Fakat önemli bir hususa denecek olursak; kabul ettirilmiş olan şeyler gerçekte doğru olabileceğı gibi aynı zamanda zannî de olabilir. Doğruluk ve zannîlik, yapının işlevlerinin ve insani durumun tasviri bakımından çok belirleyici değildir. Dolayısıyla vasitanın değer belirlemeyeceğı yargısı, normatif değil olgusaldır (Türker, 2017, ss. 16-17). Vasitanın değer dayattığı

ana durum ise farklı vasatlardan birinin veya birkaçının değerlerine nispetle gözlemlenebilir bir üstünlüğünün olması yahut öyle zannedilmesidir. Bu durum bir kısım ahlâkî fâillere kelimenin tam anlamıyla “başkaları adına değer üretme” imkânı da bahşeder. Bunun en tipik örneği hâkim medenî toplulukların diğer topluluklar tarafından model olarak kabul edilmesidir. Medeniyet bakımından hâkim medenî toplumlar, insanların toplumsal hayatını şekillendirecek vasatları üretme kapasitesine sahip toplumlardır. Bu hiç kuşkusuz diğer toplumların bir arada yaşayabilecek bir vasat üretme kapasitesine sahip olmadığı anlamına gelmez. Fakat medenî üstünlük ya maddi hayatın düzenine ve doğal dünyanın insan tarafından biçimlendirilip insanın hizmetine sunulmasına ilişkin değerlerde hakiki veya zannî bir cazibe oluşturulması demektir (Türker, 2017, ss. 18-22). Dolayısıyla bazı ahlâkçılar sosyal müeyyidelerin çoğu kez adalete uygun olmadığı kanaatini taşıtmaktadırlar. Onlara göre kamuoyu ya da efkâr-ı umumiye yanıltılmaya, yönlendirilmeye müsaittir. Bu açıdan Efkar-ı umumiye kör ve sağır olabilir, bunun neticesinde de akli davranamayabilir. Bunlar cezaî müeyyidelere göre daha dağınık bulunur ve efkar-ı umumiyeye dayanırlar. Bir davranış karşısında halkın görüşünü yansıtır. Bu görüşler de iyi ve kötü olurlar. Bazen de akli bir esasa dayanmaz. Bu görüş din ve hakikat şuurundan yoksun toplumlar için geçerli olabilir ancak dinî ve insanî değerlere sahip toplulukların ortak kanaatini yansıtan sosyal müeyyidelerin bu kapsamda değerlendirilmeleri doğru olmaz. Ancak şuurlu bir toplumda ahlâkdışı davranışlara karşı toplumun tepkisi ayıplama, kınama ve çeşitli sosyal baskılar olarak kendini gösterir (Erdem, 1994, s. 90). Zira İslam ahlâkının öngördüğü sosyal müeyyide, içtimaî kurallara, uymayan ferdi davranışlar karşısında kör bir tepki değil, şuurlu ve iradeli olarak kötülükler karşısında bir vaziyet alışıdır. Çünkü toplumun herhangi bir olay karşısındaki tabii ve insiyaki tepkisi sosyologların ahlâk için belli başlı müeyyide kabul ettikleri bu tepki, hakikatte ahlâk kanununa değil de tabiat kanununa dayandığından, ahlâkî manada bir müeyyide niteliği taşımaz. Bu sebeptendir ki İslam ahlâkı, sosyal müeyyideyi herhangi bir tabii olay olarak incelemez fakat onu, yerine getirilmesi gereken ilahi bir buyruk, cemiyette iyiliğin hâkim olması, Kurân-ı Kerîm’deki ifadesi ile “yeryüzünde, iyi insanların inisiyatif sahibi olması” idealinin gerekli kıldığı bir vazife olarak görür (Çağrı, 2017b, s. 170). İslâm inancına göre bir insanın ahlâkı yalnızca kendisini ilgilendiren bir husus olsaydı

toplumun onun ahlâkî tutumu karşısında kayıtsız kalması beklenirdi. Nitekim insanlar genellikle başkalarının estetik zevklerine, sanat anlayışlarına ve bu anlayıştan doğan tercih ve faaliyetlerine bunlar salt sanat ölçüleri içinde kaldığı sürece müdahale etmeyi uygun bulmazlar. Ancak fazilet veya rezilet türünden her ahlâkî davranış az ya da çok toplumsal sonuçlar doğurur. Dolayısıyla toplumun bu davranışlara olumlu ya da olumsuz tepkiler vermesine neden olur. Erdemli bir toplum perspektifinden bakıldığında toplumsal aklın ortak görüşünü yansıtan sosyal müeyyideler kötülüklerin engellenmesine ve iyiliğin yayılmasına önemli ölçüde katkı sağlar.

3. Dinî Müeyyide

Din, yapısı gereği insanları eylemlerinden dolayı ödüllendirmekte ya da cezalandırmaktadır. Bu ilke gereği dinlerde müeyyide bulunmaktadır. Dinî müeyyide de esas itibarıyla iki müeyyide ilkesinden söz edilebilir. Birincisi, kişinin başına gelen kötü bir olayın daha önce yaptığı yanlış eylemin Yaratıcı tarafından cezalandırılması olarak yorumlanması. Kötü şeylerle karşılaşmamak için yanlış eylemlerde bulunmamak gerektiği bilinci genel kabul görmüştür. Bu duygu durumu, kişiyi toplumda genel geçer doğrulara bağlı kalmaya zorlamaktadır. Yanlış eylemin cezalandırılması müeyyide olarak öne çıkmaktadır. İkincisi ise ölüm sonrasında gerçekleşeceğine inanılan yargılama ve uygulanacak ceza içerikleri ve teorik yapıları daha gelişmiş inanç sistemlerinde, ölüm sonrasında ilahi adaletten pay alacağı inancı hâkimdir (Bıçak, 2017, ss. 98-101). Bu anlayışa göre kişi dünya hayatında ahlâklı davranmadığı takdirde bu dünya hayatı bittikten sonra ahirette yaptıklarının cezasını çekecektir. Ahiret anlayışı, Kâdir-i Mutlak bir yaratan fikri etrafında temellendirilmiştir (Özturan, 2017, s. 143). Bu dünyada yaşanan sürecin her bir kişinin ilişkileri ve eylemleri açısından sorgulanacağı, varılan sonuçlar doğrultusunda gelecekteki hayatın biçimleneceği, inançların temel ilkeleri arasındadır. Her şeyi gören ve bilen Yaratıcı'nın, kişinin yaptığı her eylemden haberdar olması ve yanlış eylemleri cezalandıracağına iyi eylemleri ödüllendireceğine ilişkin inanç, kişileri kontrol ederek toplumsal düzen sürekliliğini desteklemektedir. Bu dünyada yapılan yanlışların bedeli burada ödenmese bile ilahi yargıda kesinlikle ödeneceği inancı adalet duygusunun en yüksek beklentisini oluşturmaktadır (Bıçak, 2017, ss. 98-101). İlahi buyruk teorisi Tanrı'nın varlığına inanmanın, insanların ahlâklı olması için müeyyide sağlamasından ziyade insanların ahlâklı bir yaşam

sürmeleri hususunda bir tür avantaj sağlaması bakımından önemli olduğuna dikkat çekmektedir (Özturan, 2017, s. 144). En yüksek motivasyon gücüne sahip müeyyide hangisidir, diye sorulabilir? Suçun yalnızca yakalanma ihtimaline bağlı olmayan, kişinin iç dünyasını ve duygularını etkileyen müeyyideler daha etkilidir. Şüphesiz bu da dinî müeyyidedir. Bu durum, hem bu dünyada hem de ahirette sonuçlar vaat ederek motivasyonu derinleştirir. Tekrar ifade edecek olursak; İlâhi buyruk ahlâkçılara göre dünya ve ahiret mutluluğu teorisi en yüksek düzeyde motivasyonu sağlar ve bu bakımdan avantaja sahip olduğu iddiası daha yaygındır. Üstelik bu teorinin İslam tasavvufundaki biçimini ifade eden “Allah rızası” ve “Allah sevgisi” kavramlaştırmaları dinî müeyyideyi, müeyyidelerin içinde en başarılı, motivasyon gücü en yüksek versiyonu olarak kabul edilebilir (Özturan, 2017, s. 151).

Kur'an-ı Kerim'deki emirler, insan aklına, kalbine ve ruhuna yöneliktir; akıl yalnız bırakılmamış, bu emirler bu üç boyuta birlikte hitap edecek şekilde sunulmuştur. Bu açılımın hedefi daima insan aklıdır. Çünkü insanda iyi kötüyü ayırt edecek güç aklıdır. Temyiz gücü denilen bu özellik, aklın faaliyetlerinden başka bir şey değildir. Akıl, daha önce elde edilen hususlarla o anda müşahede edilen durumları kavrar. Akıl, sebep ve neticeleri görebilir ve idrak edebilir. Nur ve hikmet, aklı aydınlatır, tenvir edilmiş olan akıl, sahibini doğru olana yöneltir. Din özünde akıl, ruh ve kalp hep birlikte doğruya çevrilmiş olarak insanı itaate ve emirleri ifaya sevk eder. Bu sebeptendir ki bütün hitaplar akla doğrudur. Ancak akıl engellenmiş durumda bulunursa ve doğruyu bulamazsa sonuç insanın aleyhinde tecelli eder. Bundan, dolayı, Kur'an-ı Kerim, aklın engellenmemesi ve insanın itaat etmesi için gene insan kalbine ve ruhuna hitap eder. Sonuçları akla bildirerek sahibini doğru yola yönlendirmesini ister. Eğer akıl engellenmiş ve insanı doğru yöneltmemiş ise böyle bir durumda kişiler, heva ve heveslerine uymuşlardır (Altıntaş, 2018, s. 217). Kur'an-ı Kerim de bu durum Kasas süresinin 50. Ayetinde şöyle açıklanır. “Ey Muhammed, sana cevap veremezler ise onların sadece heveslerine uyduklarını bil..” Zira bütün kitabî dinler az ya da çok farklı bir üslupla da olsa ele aldığımız müeyyidelerin yetersizliğini dinî müeyyide ile tamamlama fikrini savunmaktadırlar. Buna göre bu dünyada inanıp iyi işler yapanlar, ahirette şu veya bu şekilde ödüllendirileceklerdir. Buna karşılık bu dünya da gerçeklerden yüz çevirip iyilikleri terkeden ve kötülükler işleyenler suçlarına münasip bir şekilde

cezalandırılacaklardır. Önce din ahlâkî kanununu ilâhî kaynağa bağlamakta, böylece ahlâkın muhtaç olduğu en mühim müeyyideyi, Allah’a saygı ve sevgi şeklinde ferdin vicdanında derûnileştirmekte, içselleştirmektedir. Çünkü insanlar alışverişlerinde, nikâhlarında, ailevi yaşamlarında, cezayı ve mükâfatı gerektiren eylemlerde Allah’ın düzenine göre hareket etmelidirler. Her asırda içlerinden birini seçerek elçi göndermiş olması Allah inayettir. Böylece peygamberliğin rehberliğinde insanlar toplum hayatının gerekleriyle başa çıkabilmeyi öğrenmişlerdir (Sünter, 2020, s. 104). Seküler ahlâk düşüncelerinin büyük ölçüde nazariyede kalmasına karşılık; dinî ahlâkın o derece etkili ve yaygın bir şekilde hayata yansımalarının diğer bir sebebi de bu ahlâkın bir ahiret inancı ile tamamlanmasıdır (Çağrııcı, 2017b, ss. 177-178).

4.Hukukî Müeyyide

Hukukî müeyyide, hukukun koyduğu hususları ihtiva eder ve cezâî hükümleri bünyesinde bulundurur. İşlenilen suçlara karşı verilen cezalar, hukukî içtimâî ve örfî her türlü müeyyide bu kısımda yer alır (Altıntaş, 2018, s. 212).Hukukî müeyyide, yapılmadan önce kötülüğü önlemeyi amaçlar. Kötülük yapılmış ve birine haksız bir şekilde zarar verilmişse; mağdurun uğradığı haksızlık yetkili hukuk mercilerince hukukî müeyyidenin öngördüğü şekilde telafi edilir. Böylece güçlünün zayıfı ezmesi önlendiği gibi; zayıfın kendi hakkını ölçsüz ve kanunsuz yöntemlerle aramasına müsaade edilmez (Yaran, 2017, s. 180).Ahlâka dair müeyyidenin insanın kendi içerisinde oluşmayıp ancak harici bir güçle sağlanabileceğini düşünenler, devletin bu ihtiyaç duyulan müeyyidenin kaynağı olabileceğini iddia etmişlerdir. Siyaset felsefesinde devletin temellendirme türlerinden biri olarak görülebilecek bu yaklaşıma göre devlet, bir anlamda ahlâklı birey ve toplumu inşa etme iddiası taşır. Bu yaklaşımın temeli insanın “hata yapan” bir varlık olmasıdır. İnsan iyi ve kötüyü bilme ve bulma kapasitesine sahip olmakla birlikte arzularına yenik düşebilen yahut pratik aklıyla kıyaslar kurarken hata yapabilen bir varlıktır. Bu nedenle onun, hata payını en aza indirecek haricî müdahalelere ihtiyaç vardır. Bu yaklaşımda ideal devlet, insanlara ahlâken yol gösterecek kanunlar yapmak ve kanunlara uymayanlara müeyyide uygulayarak toplumsal ahlâkî düzeni sağlamakla yükümlüdür (Özturan, 2017, s. 145).Hukukî müeyyidenin tarihi çok eski zamanlara kadar uzanmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca yasalar, daha genel bir ifadeyle hukuk kuralları,

ahlâk kurallarıyla sürekli bir ilişki içinde olmuştur. Hem hukuk hem de ahlâk, insan davranışlarını ve ilişkilerini düzenlemeye yönelik kurallar koyar. Her ikisi de, bir olması gerekeni esas alarak toplumsal düzenin kurulmasına ve sürekliliğinin sağlanmasına hizmet eder (Özlem, 2002, s. 17). Platon'a göre yasalar, toplumdaki çatışmaları önlemenin yanı sıra insan ruhunda hazlara yönelik sınırsız arzuları dizginleyerek haz ve acı arasında bir denge kurar. Böylece yasalar hem bireylerin yaşamında hem de toplum hayatında uyum ve düzeni sağlayan bir işleve sahiptirler (Platon, 2019a, s. 636). Bu minvalde yasa, toplumun farklı kesimleri ile bireyler arasındaki menfaat çatışmalarını kamunun yararına çözüme kavuşturarak toplumsal ve siyasal bütünlüğü sağlar (Aristoteles, 2020, s. 1160). Kamunun (siyasal toplumun) gücü burada yasanın müeyyide gücü şeklinde tezahür eder. Zira bireylerin her davranışının erdemli/doğru eylem olması mümkün bulunmamaktadır. Toplum fertlerinin erdemli davranışlara alıştırılması için bir noktadan sonra sözün/telkinin ya da eğitimin yetersiz kalacağı; ancak yasanın cebir unsuru ile toplumda ahlâkî bir yaşamın kalıcı olarak tesis edilebileceği açıktır (Aristoteles, 2020, s. 1180). Yasa, böylelikle çatışan bireysel menfaatler karşısında kamu yararını üstün tutarak adaleti tesis eder. Platon'un metafizik kuramını oluşturduğu belki de en önemli eseri olan *Devlet*, Sofist Thrasymakhos'un hukukî/yasal göreciliğine karşı Sokrates'in adalet/yasa için mutlak ve sabit bir dayanak araması gayesi etrafında kurgulanmıştır. Thrasymakhos, yasaların yahut adaletin ülkeden ülkeye rejimden rejime, kuvvetlinin menfaatlerine göre değiştiğini, üstün/mutlak bir adalet/hukuk anlayışının mümkün olmadığını ileri sürerken; (Platon, 2019b, ss. 338-339) Platon, mutlak bir adalet/hukuk fikrini Sokrates'in sözleri üzerinden (metafizik, epistemoloji, eğitim, ahlâk konularında) ilmek ilmek dokumakta ve en sonunda her toplumun yasalara tâbi olması gerektiğini belirterek (Platon, 2019b, s. 592) yasaların temelini aşkın bir mutlakta sabitlemektedir. Bu noktada toplumun bireyleri/sınıfları arasındaki hududu/ölçüyü ise yasa belirleyecektir ve adalet de ancak bu şekilde tecelli edecektir (Platon, 2019a, s. 757). Yasa düzeyinde ölçülülük, insanların istek ve hazlarını kontrol altında tutma amacına hizmet eder. Zira bir toplumda yasa, bireylerdeki haz ve acıların düzenlenmesiyle ilgilenir (Platon, 2019a, s. 636). Bireysel hazlar ölçülü olmaktan çıktığında diğer bireylerin ve genel olarak toplumun güvenliği tehlikeye girebilir. Bu durumda politik ve hukukî düzen, kendini

korumak amacıyla yasalar aracılığıyla belirli müeyyideler öngörülebilir ki bu, toplumsal yaşamın kurulması ve sürdürülmesi için vazgeçilmez bir unsurdur. Başka bir ifade ile yasa insanı ölçülü davranmaya sevk eden haricî bir unsurdur. Kişi yasaya uygun davranırsa zaten ölçülü ve erdemli yaşamış olacak ve böylece mutlu olacaktır, ölçüsüz davrandığı takdirde ise karşısında yasanın müeyyidesini bulacaktır (Sebile Diş, 2020, s. 103). Platon'un burada esas olarak sağlamaya çalıştığı şey erdemli bir toplum meydana getirmek olarak ifade edilebilir. Bu konuda Aristoteles ise her insanın nefsinin dengede tutabilecek bir iradeye sahip olamayacağını söyler. Fakat ona göre ahlâklı bir insan yaşamı için, erdemli toplum olmazsa olmazdandır. Bunun için de yasalar yoluyla bir müeyyide oluşturulması düşüncesine sahiptir (Demirkol, 2022, s. 222). Aristoteles, yasa koyucunun hazlarda ölçülülüğü ve erdemli yaşamı temin etme konusunda kayıtsız kalmasını doğru bulmaz. Ona göre özellikle gençleri erdemli ve ölçülü bir hayata sevk eden eğitim ve alışkanlıklar konusunun yasalarla düzenlenmesi, eğitimle yola gelmeyenlerin ise yine yasalarla getirilen müeyyidelerle ıslah edilmesi gerekmektedir. Bu konuda yasa ölçülülük erdeminin hedeflediği şekilde arzuya değil akla uygun yaşamı temin için önemli bir vasıta olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira Aristoteles'e göre yasa "istegin eşlik etmediği akıl" ve adaletli bir yönetim için ideal orta yoldur (Aristoteles, 2020, s. 1287). Yasalar bu noktada bazen ahlâk eğitimi düzenlemek suretiyle bazen de müeyyideler vasıtasıyla insanları aşırılıktan hazların taşkınlığından ve dolayısıyla haksızlık/adaletsizlikten (mümkün mertebe) muhafaza etmektedir. Bununla birlikte Aristoteles'in hukuk alanını düşünce erdemlerinden ziyade karakter erdemleri ile ilişkilendirdiği rahatlıkla söylenebilir. Zira karakter erdemleri doğrudan alışkanlıklarla ve davranışlarla ilgilidir. Yasalar da bu anlamda insanlara belli davranışları kazandırmaya yöneliktir (Aristoteles, 2020, s. 1103). Erdemli davranış alışkanlığının kazanılmasında ise güzel sözlerden veya eğitimden ziyade yasaların (müeyyideler yoluyla) zorlayıcı unsuru toplumda daha etkili olmaktadır (Aristoteles, 2020, s. 1180). Yasa ile bağlantı kurulabilecek en önemli karakter erdemlerinin ise adalet ve ölçülülük olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Sonuç olarak hukukî müeyyidenin zemininde ahlâkî müeyyidelerin mevcut olduğu ve medeniyet dairesinde kanunî müeyyidenin kuvvetini ahlâkî müeyyidelerden aldığı kabul edilmiştir. Ahlâkî müeyyide, eylemi

gerçekleştirirken isteme, görev bilinci duyma ve yapabilme şeklinde ortaya çıkan üç aşamada tezahür eder ve bu var olma süreçlerinin tümünde etkisini gösterir. Bu sebeple hukuk muhafazakâr olup reel olanı korumaya yönelir; ahlâk hem reel alanı hem de ideal alanı inşa etmeye yönelir. Müeyyidenin kökünü yasa, irade ve doğada gören bu anlayış, onun hem mutlak hem de görelî olduğunu; her iki tarafa bakan yönleri sahip olduğunu beyan etmiştir.

5. Vicdanî Müeyyide

Vicdanî müeyyideye geçmeden önce vicdanın tanımına bakılacak olursun, sözlükte bulmak, zenginleşmek, sevmek, üzmek, öfkelenmek gibi manaları ifade eden vecd kökünden türemiş olan vicdan, bolluk, rahatlık gibi manaları ihtiva etmektedir. Terim anlamı ise vicdan, bireyin iç dünyasındaki ahlâkî değer ve tutumları, davranışları ve aynı zamanda ahlâkî otorite hakkında hüküm verme ve bunları yargılama kapasitesi anlamına gelir (Demir, 1989, s. 100; Kerimoğlu, 2025, s.45). Vicdan ile ilgili olarak en genel anlamı ile üç yaklaşımdan söz edilebilir. Birincisi; vicdanın bilişsel görüşüdür. Bu görüşe göre vicdan, kişinin kendi ahlâkî duruşu üzerine düşünmesini sağlayan araç ya da alettir. Bu görüşte vicdan ahlâkî yargılarla sıkı sıkıya bağlıdır ve bu bir bilişsel yeti gibidir. İkinci görüş ise vicdanın duygusal bir yeti olduğu görüşüdür. Vicdan, kişinin ahlâkî eylemlerine verdiği olumsuz duygusal tepkilerdir ve davranışlarını kontrol edip düzenleyen ahlâkî duruştur. Burada vicdan, suçluluk ve pişmanlık gibi duygular üzerinde buyrukların müeyyidesi ile ilgilidir. Üçüncü görüş ise vicdan, kişide doğru olduğu düşünüleni yapma eğilimi olarak yorumlanır (Çelik, 2018, ss. 94-95). İçsel anlamda ilk ahlâkî müeyyidenin, bireyin içindeki vicdanî müeyyide, vicdanla ilgili müeyyide, vicdan azabı ve vicdan huzuru ile ilgili müeyyide olduğunu söylemek mümkündür. Doğrudan ahlâkla ilgili olan ve bireyin içinden kaynaklanan müeyyide, vicdanî olandır. Vicdanî müeyyidenin pozitif kutbu, vicdan huzuru denilen içsel memnuniyet, sevinç ve mutluluk hali; negatif kutbu da vicdan azabı denilen içsel pişmanlık, üzüntü, keder, huzursuzluk ve mutsuzluk halidir (Yaran, 2017, s. 168). Kimilerine göre “en büyük yaptırıcı kuvvet insanın vicdanıdır” (Güngör, 2010, s. 148). Çocukluktan itibaren nitelikli örneklerle beslenip sağlam bir eğitimle güçlendirilen vicdan, birey açısından en kapsamlı ve en etkili ahlâkî müeyyidelerden birini teşkil eder (Yaran, 2017, s. 168). Vicdanî müeyyidenin güçlü

olabilmesi de iyi bir ahlâk / vicdan / karakter eğitimi şartına bağlıdır. Vicdan, (farklı görüşlerin ayrıntıları bir yana) iyi ve kötüyü ayırt etmekle ilgili doğuştan sahip olunan sezgisel bir kapasite olmakla birlikte, onun güçlü bir müeyyide haline gelmesi, belli bir yaşa gelinmesine ve belirgin bir eğitimle beslenmiş ve geliştirilmiş olmasına bağlıdır (Yaran, 2017, s. 169). Vicdanî müeyyide, özel alan, kamusal alan gibi ayırımları gereksiz kılacak şekilde, en içsel, en kuşatıcı müeyyide iddiasını taşır. Ayrıca yeterince gelişmiş olduğunda çok güçlü bir etkisinin olduğu, bazı psikologların onun etkisinin fazlalığını ruhsal bozukluklar arasında saymaya kadar varmalarından da anlaşılmaktadır. Ancak inkârlar ve ihmaller sayesinde vicdanın körelmesi ve işlevsiz duruma düşmesi ve işlevini en güzel şekilde yerine getirmeyi sürdürebilmesi için iman ile beslenmesi, takviye edilmesi, vicdanî müeyyidenin dinî müeyyide ile birleştirilmesi görüşü yaygındır (Yaran, 2017, s. 173). Tekrarlayacak olursak; vicdanî müeyyideyi, yani yerine getirilen görevden ortaya çıkan hoşlanma hali ve yapılmış kusurları takip eden pişmanlıklardır. Zira pişmanlık hiçbir zaman cinayete uygun değildir. Pişmanlık herkesin hassaslık derecesine göre değişir. Nitekim pek meşhur olduğu üzere, öyle elastiki vicdanlar vardır ki gayet büyük bir cinayet (bunların nazarında) hafif bir kabahattir ve öyle mahcup ve endişeli vicdanlar vardır ki kusurları âdeta dev aynasında görürler. İnsan, kabahat işleye işleye bütün vicdan azalarını kaybedebilir. Bu halde içindeki azap, failin sorumluluğu ile uygun değildir (Alexis, 2018, ss. 44-45).

İnsan, kendi davranışlarını ve bu davranışlara yönelten niyeti en iyi kendisi bilir ve kendi niyet ve davranışlarının muhasebesini yine bizzat kendi vicdanında yapar; böylece kişinin vicdanı, iyi hareketlerden dolayı mutlu ve huzurlu olur; kötülüklerden dolayı üzülür, pişmanlık duyar. Zira Hz. Muhammed (s.a), “Kötülüğün seni üzüyor, iyiliğin de seni sevindiriyorsa artık sen müminsin” buyurmuştur. Vicdanın basireti ve yaptırıcı gücü ahlâki fitratı temiz insanlar için söz konusudur. Buna karşılık bir duygu olan vicdanî hassasiyetin, kötülük işleye işleye zamanla zayıfladığı ve köreldiği de psikolojik bir gerçekliktir.

6.Ailevi Müeyyide

Aile düzeni, ilahi sosyal bir düzen ve yönetim sanatıdır. O canlı bir organizmadır. Aile, organların ve unsurların birliğidir. Bu delilin varlıkta zuhuru evlenmeye ve eşlenmeye bağlıdır. Evlenmek, sosyal bir hayat

kurmaktır. Çünkü insan doğası itibarıyla muhtaç bir varlıktır ve onun muhtaçlığı hem din işleri hem de dünya işleri için söz konusudur. Ailevi müeyyideye değinecek olursak; aile ahlâkının, kendine özgü hem maddi hem de manevi müeyyideleri vardır. Aile içindeki maddi müeyyideler, aslında hukuk kaideleriyle sınırlıdır. Örneğin ailenin bir parçası olan çocuk, döverek sakat bırakılamaz, küçük yaşta evden atılamaz, keyfi şeklide mirastan mahrum bırakılamaz. Ailedeki manevî müeyyide, ailenin ahlâkî değerlerine uygun davranmayan bireyi; aile sevgisinden mahrum bırakma, ayıplama, ilişkiyi askıya alma ya da tamamen kesme gibi psikolojik ve sosyolojik boyutları olan bir müeyyide ile karşı karşıya bırakır (Güngör, 2010, ss. 147-148). Bazen, müeyyide, başkalarına örnek olması amacıyla değil, ilgili kişinin aynı davranışı tekrar etmesini önlemek için de uygulanır. Bu durum, çocuklara yönelik eğitimsel müdahaleler örneğinde özellikle geçerlidir. Kişi, çocuğun bencil davranışını disiplin uygulamasıyla sınırlandığında olumlu bir sonuç bekler. Çünkü çocuk, bir sonraki benzer davranışı düşünürken artık yalnızca istediğini elde etme kazancını hesaba katmaz. Aynı zamanda disiplin uygulanmasının, yani herhangi bir müeyyidenin bedelini de düşünür. Bu nedenle, sonunda böyle bir davranışta bulunmamanın daha doğru olduğuna karar verir.

Aile kurumunun modern dönemde çeşitli vesilelere yara alması ve zayıflamasıyla birlikte, ailenin müeyyide gücü de zayıflamaktadır. Bura da kastedilen elbette aile bireyleri üzerinde baskı kurulması demek değildir. Ailevi müeyyide, aile içi ahlâkî duyarsızlık ve vurdumduymazlık ile aile içi ahlâk baskısı arasında sağduyulu, dengeli ve yararlı bir noktada işlev görür. Ailevi müeyyide, yaşı küçük bireyler üzerinde baskı kurmaya da dönüşmemeli, onlara özendirici ve hatta gerektiğinde yaşlarına uygun caydırıcı müeyyidelerce rehberlik etmeme derecesine ilgisizlik düzeyine de düşmemelidir (Yaran, 2017, s. 177).

7. Meslekî Müeyyide

Hayatını idame ettirmek durumunda olan birey, toplumsal yapı içerisinde belirli bir mesleği icra ederek hem varoluşunu sürdürür hem de birey olmanın gerektirdiği sorumluluk bilinciyle hareket eder. Bu süreç, belirli kuralların ve toplumsal normların gözetilmesini zorunlu kılar. Bireyin toplum içindeki davranış biçimi, sahip olduğu meslek ve bu mesleği icra etme tarzıyla yakından ilişkilidir. Günlük yaşamın önemli bir parçasını oluşturan

meslekî faaliyetler yalnızca ekonomik bir işlev taşımamakta aynı zamanda toplumun kültürel değerlerini, etik ilkelerini ve ortak bilinç yapısını yansıtmaya özelliği göstermektedir. Bu bağlamda çalışma hayatı hem bireysel kimliğin oluşumunda hem de toplumsal düzenin devamında belirleyici bir rol üstlenmektedir. Çalışma hayatı, bireyin davranışlarını belli bir sistematik içinde yönlendiren normatif hükümler bütünü olarak değerlendirilebilir. Her meslek onu icra eden kişiden belirli bilgi, beceri ve etik yeterlilikleri talep eder (Köprülü, 1991, s. 35). Meslekî (Ahilik) teşkilatlarında ve özellikle de büyük meslek teşkilatlarında meslek ahlâkının korunması ile ilgili müeyyideler vardır; bunlara da tür olarak meslekî müeyyideler denilebilir. Meslek ahlâkının müeyyideleri, bir kimseyi teşkilattan ihraç etmek veya daha ilerisine giderek, meslekten men etmek şeklindedir. Teşkilattan edilenler, teşkilatın kendilerine sağlamış olduğu hal ve imtiyazlardan mahrum kalırlar. Bir kimsenin meslekten men edilmesi kanun yoluyla olur (Güngör, 2010, ss. 147-148). Örneğin Anadolu'daki "pabucunu dam atmak" gibi ifadeler, Ahilik meslek teşkilatı içindeki meslek ahlâkî müeyyidesinin uygulamalardan biridir. Günümüzde hemen her meslek alanına ait meslek ahlâkî ve kodları tespit edilmektedir. Bu bütünsel ahlâklar, kendilerinin bir parçası olarak müeyyide konusunu da içermektedirler (Yaran, 2017, s. 180). Bu bağlamda meslek odaları iş/çalışma hayatında oynadığı rol çok önemlidir. Esnaf ve sanatkârların temel değerlere sahip olmaları hususunda etkin ve etkili olan meslek odaları müeyyide gücüne sahip bir sivil toplum kuruluşu olarak görevi yerine getirirler. Meslek mensuplarının iş ahlâkına mensup olmalarının husussunda etkin müeyyide gücüne sahip olmaları toplumun huzur ve mutluluğuna katkı sağlayarak yardımcı olmuşlardır. Dolayısıyla birey, mesleğini yerine getirirken hem hukukî hem de ahlâkî sorumluluklar üstlenmiş olur. Zira icra edilen her iş doğrudan onu gerçekleştiren kişinin meslekî ehliyeti ve sorumluluk bilinciyle ilişkilidir. (Köprülü, 1991, s. 36). Ahilik anlayışına göre bir kişinin ahlâkî değerleri zayıf ise o kişi mesleğinde ne kadar başarılı olursa olsun, bunun hiçbir değeri yoktur. Bu durum söz konusu üyenin teşkilattan ihraç edilmesi için geçerli bir sebep olarak kabul edilmiştir. Ahiliğe kabul edilmenin temel şartlarından biri de ahlâkî değerlere sahip olmaktır. Dolayısıyla Ahilik teşkilatında ahlâkî zaafı bulunan kişilere yer verilmemiştir (Sancaklı, 2010, s. 7). Ahiliğin temel amacı, insanın hem dünyada hem de ahirette mutlu olmasına katkı sağlamaktır.

Bu anlayış, Ahilerin, dünya için ahiretini ve ahiret için dünyasını terk etmeyen dengeli bir yaşam biçimi geliştirmelerini teşvik etmiştir. Ahilik anlayışına göre bütün insanlar, eşya, tabiat ve dünya, Allah'ın tüm insanlığa emanet ettiği değerler olarak kabul edilmiştir. Bu çerçevede, emek gücünün, tüketicinin ve kısaca insanın ve tabiatın sömürülmemesi, bireysel ve toplumsal refah ile huzurun sağlanması için adalet ve denge ilkelerinin korunması esas alınmıştır. Ahilikte, zengin ile fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, millet ile devlet gibi toplumun tüm fert ve kurumları arasında iyi ilişkiler ve denge kurularak herkesin huzur içinde yaşaması hedeflenmiştir. Ahilik, üretmeden tüketmeye, ihtiyaç fazlasını tüketmeye, haksız rekabete, güçlülerin zayıfı sömürmesine, haksız kazanç elde etmeye ve insanları aldatmaya kısaca ahlâkî olmayan her türlü davranışa karşı müeyyide uygulayan bir düşünce sistemini temel ilke olarak benimsemiştir (Ekinci, 1990, s. 22).

8.Siyasî Müeyyide

Siyaset “bir nesneyi düzgün ve iyi durumda bulunması için özenle gözetip korumak; hayvanı ehlileştirmek atı terbiye etmek” gibi anlamlara gelmektedir (Köse, 2009, s. 294; Kerimoğlu, 2021, s.22). Atina’da kamusal/politik sorunlarla ilgilenmeyip, özel/şahsî işlerine önem ve öncelik verenler ise ‘idion’ kökünden gelen ‘idiotes’ olarak nitelendirilmiş ve bu tabir tahkir edici mahiyette kullanılmıştır (Kalaycı, 2017, s. 275). Demokrasi döneminin en meşhur yöneticilerinden olan Perikles de bu konuyla ilgili olarak; “Biz Atinalılar devlet işlerine karışmayanlara kendi işi gücü ile uğraşan sessiz bir yurttaş değil, hiçbir işe yaramayan biri gözüyle bakıyoruz” diyerek anılan bakış açısını daha açık bir üslupla ifade etmiştir (Dinçkol, 2017, s. 756). Müeyyide konusunun işlendiği kitaplarda rastlanmasa da aslında ahlaklılığın dolaylı müeyyideleri arasında siyasî müeyyide adında bir müeyyideden de söz etmek gerekir. Parti teşkilatlarında ve özellikle de büyük parti teşkilatlarında siyasî ahlâkın korunması ile ilgili müeyyideler vardır; bunlara da tür olarak siyasî müeyyideler denilebilir. Siyasî ahlâkın müeyyideleri, “bir kimseyi parti teşkilattan ihraç etmek veya daha ilerisine giderek, siyasetten men etmek” şeklindedir. Parti teşkilatından ihraç edilenler, teşkilatın kendilerine sağlamış olduğu statüden mahrum kalırlar. Bir kimsenin partiden men edilmesi parti içi tüzük yoluyla olur. Başka bir siyasî müeyyide ise seçmenin ilgili parti ile kurmuş olduğu bağıdır. İktidar da olan siyasî parti belli

sorumluluklarını yerine getirmediği takdir de seçmenin doğrudan müeyyidesine maruz kalacaktır. Çünkü egemenliğin gerçek sahibi millettir. Gelişme ve ilerleme yolunda, milli esaslarını ihmal etmeden toplumu ıslah etmeye yönelik toplumlar, toplumsal düzen bakımından başarılı olmuştur. Kendi milli esaslarını çağın ihtiyaç ve taleplerine göre uyarlayan ve bunlardan vazgeçmeyen toplumlar, mensuplarının bilinçli, fedakâr ve topluma bağlı bireyler olarak varlık göstermesine zemin hazırlamıştır. Herhangi bir siyasal sistemde karar alma ve uygulama süreçlerinde, devlet ve toplum adına kullanılacak yetkinin oranının belirlenmesi, topluma etkin bir rol tanıır. Devletin en üst kademesindeki devlet başkanlığı makamı da dahil olmak üzere tüm devlet kurumları, toplum tarafından verilen yetki ölçüsünde güç sahibi olurlar. Toplum, siyasal anlamda geniş yetkiler verdiği devlet başkanının, toplum adına alınacak kararlarda tek yetkili olmasını sağlayabilir. Fakat devlet başkanının yetkileri ne kadar geniş olursa olsun her zaman denetlenebilir olmalıdır. Toplumun geleceğini doğrudan etkileyen kararları alma yetkisine sahip bu makam aynı zamanda toplumun gelişimini sağlamakla yükümlüdür. Eğer bu makamda bulunan kişi, üstlendiği sorumlulukları kasıtlı olarak yerine getiremezse, toplum tarafından verilen bu statüden men edilebilir. Dolayısıyla egemenliğin gerçek sahibi her zaman toplumdur ve toplum, kendi varlığını sürdürecektir bir siyasal sistemin tesisinde en belirleyici aktördür.

9.Tabii Müeyyide

Bu müeyyide çeşidi daha çok natüralist (tabiatçı) ahlâkçıların kabul ettikleri bir müeyyidedir. Bunlara göre ahlâk, tabiata uygun yaşamamızı ister. Tabiatın yahut tabiat şartlarının da insanların uzun süre görmezden gele-meyeceği, gelirlerse bir gün karşılığını ödemekle kalabilecekleri, kendine özgü bir müeyyide gücü vardır. Havanın kışın soğuk, yazın sıcak olmasının, insanlar üzerinde dikkate almak zorunda oldukları bir gücü vardır (Yaran, 2017, s. 181). Tabiat kanunlarına uygun hareket ettiğimiz de huzurlu ve mutlu oluruz aksine davrandığımızda zarara uğrarız. Şüphesiz daha yüksek ahlâki prensiplerle çatışmadığı sürece tabiat düzenine göre yaşamak, İslam ahlâkının da bir talebidir. İslam ahlâkçılarına göre bu talep “nefsin ve neslin devamı” şeklinde iki tabii zarurete dayanmaktadır. İslam ahlâkına göre, ahlâk kanunlarına aykırı davrandığı için doğal bir zarara uğrayan kişi, yalnızca bu nedenle ahlâki sorumluluk ve müeyyideden muaf tutulamaz. Fakat

dünyevî musibetlerin günahkârlar için kefarete olacağına dair naslar var ise de bu bakış musibet ve zararın zorunlu bir sonucu değil, musibete uğrayan insanın, o hâli ile takınacağı sabır, tevekkül gibi müspet ahlâkî ve psikolojik tavrın karşılıklıdır (Çağrı, 2017b, s. 160). Allah'ın sınırsız, sonsuz irade-siyle gerçekleştirmiş olduğu tabiat nizamına göre yaşamak elbette İslam'ın talebidir. Yani bireyin tabiatın mevcut düzenine uyum sağlayarak varlığını devam ettirmesi dinin de hedefleri arasındadır. Bazı ahlâk kurallarına aykırı olan durumlar aynı zamanda tabiat düzenine de aykırı olduğundan dolayı burada tabiat kuralını müeyyidelerle karşılayabilir. Örneğin; soğuğa karşı önlem almayan kişi, hastalanabilir. Burada sağlığa dikkat etmek ödev, buna rağmen hastalanmak ise tabii müeyyidedir.

10. Tarihsel Müeyyide

İnsanoğlu, ahlâka aykırı bir davranışta bulunabilir. Kişi, uhrevî müey-yide hariç, yaşadığı dönemdeki tüm dünyevî müeyyidelerden kurtulmayı başarsa bile yine de tamamen özgür kalmış sayılmaz. Çünkü tarihsel müey-yideden kaçamayabilir. Başka bir ifadeyle, yaptığı davranış tarih tarafından kaydedilir ve değerlendirilir. Gün gelir, tarih gerçeği ortaya çıkarır ve o kişi torunlarının yaşadığı zamanlarda da olsa, tarih kitaplarında yargılanır. Tarihsel müeyyide, yüzyıllar sonra da olsa işlevini yerine getirir, cezasını veya ödülünü verir. Dolayısıyla tarihsel müeyyideyi küçümsemek gerekir. Ölene kadar yakalanmayan bir insanın yüzleşmek zorunda olacağı tek müeyyide sadece ahiretteki müeyyide değildir. Tarihsel bilincin ve tarihsel hafızanın güçlü olduğu toplumlarda, ölüm ile kıyamet arasında işlevini yerine getirilebilecek bir müeyyidedir (Yaran, 2017, s. 182). Bu bağlamda tarihsel müeyyide, bireyin ya da toplumun geçmişte işlediği fiillerin, zaman içerisinde gelişen tarihsel bilinç ve kolektif hafıza aracılığıyla yeniden değerlendirilmesi ve bu bilinç tarafından yargılanmasıdır. Tarihsel müeyyide, yazılı hukukun sınırlarını aşan, toplumların vicdanında şekillenen ahlâkî ve sem-bolik bir adalet biçimidir. Bu müeyyide, yalnızca geçmişteki eylemleri değil, aynı zamanda o eylemlerin sonraki kuşaklara bıraktığı izleri, etkileri ve sorumlulukları da kapsar. Tarihsel müeyyidenin en belirgin özelliği, zamanın kendisinin bir yargıç işlevi görmesidir. Günün koşulları içinde meşru-laştırılmış veya gizlenmiş fiiller, tarihsel süreç ilerledikçe farklı bir perspektiften yeniden yorumlanır ve gerçek anlamlarını bulur. Böylece tarih, hem bireylere hem toplumlara gecikmiş ama kaçınılmaz bir adalet uygular. Bu

adalet, kimi zaman bir utanç mirası, kimi zaman da bir onur nişanesi olarak gelecek nesillere aktarılır. Tarihsel müeyyide, aynı zamanda kolektif hafızanın direncini ve insanlık vicdanının sürekliliğini gösterir. Bir toplumun tarihsel hafızası güçlü ise geçmişte yaşanan ahlâkî sapmalar, zulümler veya adaletsizlikler unutulmaz aksine, kültürel bir öğretiye dönüşerek yeni kuşaklara ibret vesilesi olur. Bu anlamda tarihsel müeyyide, geçmişin bir hesaplaşması olmanın ötesinde geleceğe yön veren ahlâkî bir uyarı mekanizması işlevi görür. Tekrarlayacak olursak; tarihsel müeyyide, hukukun erişemediği alanlarda bile insanlık bilincinin kendi iç adaletini tesis etme çabasıdır. Tarih, sonunda her fiili kendi terazisinde tartar kimini mahkûm eder, kimini ise asırlar sonra hak ettiği onurla yâd eder.

Sonuç

Sonuç olarak, bu çalışmada ele alınan müeyyide kavramı, insan davranışlarının yönlendirilmesinde ve toplumsal düzenin korunmasında çok boyutlu bir işlev taşımaktadır. Öncelikle, ahlâkî müeyyide, bireyin davranışlarını şekillendiren temel içsel ve dışsal denetim mekanizması olarak öne çıkar. Bu müeyyidelerden ilki sosyal müeyyidedir. Sosyal müeyyide, toplumun norm ve değerleri aracılığıyla bireyi yönlendirir. Bu müeyyide, adalet ilkesine dayansa da uygulamada bazen ideal ölçüde adaletli olmayabilir. Dinî müeyyide hem dünyadaki hem de ahiretteki sorumlulukları hatırlatarak davranışları yönlendiren müeyyidelerin içinde en kapsamlı müeyyide olarak öne çıkar. Ailevi müeyyide, aile içindeki ilişkilerin düzenlenmesi ve kuşaklar arası sorumluluk bilincinin gelişmesinde kritik bir rol oynar. Hukukî müeyyide, toplumun yasal normları ve kuralları çerçevesinde bireyi yönlendirir. Bireyler üzerindeki müeyyideleri, toplumsal düzenin korunmasında vazgeçilmezdir. Vicdanî müeyyide, bireyin içsel sorumluluk ve vicdan bilincini pekiştirir. Hukukî müeyyidelerin sağladığı düzenlemelerin ötesinde, vicdanî müeyyide bireyin kendi iradesi ve ahlâkî bilinci doğrultusunda davranmasını sağlar. Meslekî ve siyasî müeyyideler, bireyin toplumsal rollerini ve görevlerini düzenler; meslekî müeyyideler profesyonel sorumlulukları, siyasî müeyyideler ise toplumsal ve devleti düzeni gözetir. Tabii ve tarihsel müeyyideler, insanın doğayla ilişkisini ve tarihsel deneyimlerin toplumsal ve bireysel davranışlar üzerindeki etkilerini ortaya koyar. Bu bütüncül yaklaşım, müeyyidenin yalnızca cezalandırma aracı olmadığını, aynı zamanda ahlâkî, sosyal, kültürel, dinî ve tarihsel bağlamlarda davranışları

yönlendiren kapsamlı bir mekanizma olduğunu göstermektedir. Müeyyide, vicdanî, sosyal, ailevi, hukuki, meslekî, siyasî ve dinî boyutlarıyla bireyin sorumluluk bilinci ve toplumsal uyumunun sağlanmasında vazgeçilmez bir araçtır. Bu makale, müeyyide çeşitlerini bir bütünlük içinde ele alan ilk çalışma olma niteliği taşımakta ve gelecekteki araştırmalar için önemli bir yönlendirici referans oluşturacağı kanaatindeyiz.

Kaynakça

- Alexis, B. (2018). *Ahlak Felsefesi* (S. Zeki, Çev.). Akçağ Yayınları.
- Altıntaş, H. (2018). *İslam Ahlakı*. Akçağ Yayınları.
- Aristoteles. (2020). *Nikomakhos'a Etik* (S. Babür, Çev.). Bilgesu Yayınları.
- Bıçak, A. (2017). Ahlâk ve Dinin Sınırları Bağlamında Müeyyide Sorunu. İçinde Ö. Türker (Ed.), *Ahlâk ve Müeyyide*. Nobel.
- Çağrııcı, M. (2014a). Ahlâkî Müeyyide. İçinde M. Aydın Şevki & A. Adanalı hadi (Ed.), *İslam Ahlakı: Temel Konular Güncel Yorumlar*.
- Çağrııcı, M. (2017b). *Ana Hatlarıyla İslam Ahlakı*. Ensar Yayınları.
- Çelik I, Ş. (2018). Batı Felsefesi Tarihinde Genel Hatlarıyla Vicdan. İçinde Y. Cengiz & S. Çınar (Ed.), *İslam Düşüncesinde Vicdan Kavramı*. Nobel.
- Demir, O. (1989). Vicdan. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 43, s. 132).
- Demirkol, M. (2022). *İslam Ahlak Esasları ve Felsefesi*. Bilay Yayınları.
- Dinçkol, B. (2017). Atina Demokrasısından Roma Cumhuriyetine Demos'tan Populus Romanus'a. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 23(3).
- Ekinci, Y. (1990). *Abilik ve Meslek Eğitimi*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Erdem, H. (1994). *Ahlâka Giriş*. Gray Ofset.
- Gazzali. (2021). *İhyâ-u Ulumid'din III* (S. Güle, Çev.). Huzur Yayınevi.
- Görgün, T. (2017). Bir Zorunluluk Olarak Ahlâk: İnsan Olmak ve Ahlâklı Olmak. İçinde Ö. Türker, (Ed.), *Ahlâk ve Müeyyide* (ss. 115-135). Nobel.
- Güngör, E. (2010). *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*. Ötüken Neşriyat.
- Kalaycı, N. (2017). Antik Yunan'da Bir Kamusal Yaşam Deneyimi Olarak Polis. *İzmir Felsefe Günleri 2012-2016 Bildiri Kitabı*. İzmir Felsefe Günleri, İzmir.
- Kerimoğlu, Ö. (2025). *Ahlak Felsefesi Yazıları*. İlahiyat Yayınları.

- Kerimoğlu, Ö. (2020). Siyaset Felsefesinin Temel Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme. *Farabi Felsefe ve Din Bilimler Dergisi*, 1/20-46.
- Köprülü, M. F. (1991). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Köse, H. M. (2009). Siyaset. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 37, ss. 294-299).
- Özlem, D. (2002). *Ahlâk Hukuku Önceler*. İstanbul Barosu Yayınları.
- Özturan, H. (2017). İdeal Bir Müeyyide Teorisi Nasıl Olabilir? İçinde Ö. Türker, (Ed.), *Ahlâk ve Müeyyide* (ss. 135-157). Nobel.
- Platon. (2019b). *Devlet* (S. Eyüpoğlu & M. A. Cimcoz, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon. (2019a). *Yasalar* (C. Şentuna & S. Babür, Çev.). Pharmakon Yayınları.
- Sancaklı, S. (2010). Ahilik Ahlakının Oluşumunda Hadislerin Etkisi. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-28.
- Sebile Diş, B. (2020). Platon Felsefesinde Adalet, Düzen ve Yasa. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(2), 1018-1046.
- Sünter, E. (2018). Ahlak Felsefesi Bağlamında Ebu Bekr Razi'ye Göre Yöneticinin Özellikleri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, (73), 315-325.
- Sünter, E. (2020). Sühreverdi'ye Göre Arınmanın Felsefesi "İnsan Felsefesi ve Etik Yönüne Dair Bir Değerlendirme". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(1), 89-111.
- Türer, C. (2017aa). Ahlâk ve Müeyyide. İçinde Ö. Türker (Ed.), *Ahlâk ve Müeyyide* (ss. 37-77). Nobel.
- Türer, C. (2017ab). *Ahlâktan Felsefeye Felsefeden Ahlâka*. Dergah.
- Türker, Ö. (2017). Ahlâki Müeyyidenin İmkân ve Zorunluluğu. İçinde Ö. Türker, (Ed.), *Ahlâk ve Müeyyide* (ss. 1-37). Nobel.
- Yaran, C. S. (2017). Ahlâkî Müeyyide: Çoklu, Güçlü, İlkeli. İçinde Ö. Türker, (Ed.), *Ahlâk ve Müeyyide* (ss. 157-191). Nobel.

Öz: Bu makale, müeyyide kavramını ahlâk felsefesi perspektifinden ele alarak birey ve toplum davranışlarını düzenlemedeki fonksiyonunu kapsamlı biçimde incelemektedir. Sosyal müeyyide toplumsal kuralların korunmasını sağlarken, dinî müeyyide bireyleri ilahi sorumluluk ve ahiret bilinciyle yönlendirir. Hukuki müeyyide devlet otoritesine dayanarak toplumsal düzen ve adaleti güvence altına alır. Vicdanî müeyyide bireyin içsel ahlâkî bilinci aracılığıyla davranışları yönlendirir. Siyasî ve meslekî müeyyideler, bürokrasi, yönetim ve meslek ahlâkî bağlamında uyum ve sorumluluğu temin ederken, ailevi ve tabii müeyyideler bireyin ev içi ve doğal ilişkilerdeki davranışlarını düzenler. Bu makalenin diğer çalışmalarından farkı, siyasî ve meslekî müeyyideleri de ele alarak, tüm müeyyideleri bütünlüklü bir şekilde bu çalışmada bir araya getirmiş olmasıdır. Müeyyidelerin birbirleriyle etkileşim içinde olduğunu ve hem bireysel erdem hem de toplumsal istikrar açısından kritik rol oynadığını göstermektedir. Bu makale, deontolojik bakış açısıyla müeyyidelerin ahlâkî ve toplumsal düzeni korumadaki rolünü, müeyyide çeşitleri bağlamında ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Müeyyide, müeyyide çeşitleri, ahlâk, birey.

